

VILNIAUS TARPUKARIO ARCHITEKTŪRA EKSKURSIJOS KLAUSIMYNAS

Vardas, pavardė: _____

Klasė: _____ Data: _____

1. Witoldo Žemojtelio gyvenamasis namas

Kokie architektūriniai sprendimai šiame name padėjo sukurti asimetrišką ir modernų pastato vaizdą?

2. Stepono Batoro universiteto bendrabutis

Kokius tarpukario modernizmo bruožus galima pastebėti Stepono Batoro universiteto bendrabučio architektūroje?

3. Gyvenamasis namas (I. Smorgonskio projektas)

Kokios detalės šiame name leidžia atpažinti tarpukario modernizmo stilių?

4. Antonio Kiakszto miesto vila

Koks architektūrinis elementas laikomas išskirtiniausiu Antonio Kiakszto miesto vilos akcentu?

5. Lombardas

Kodėl lombardo pastato architektūra dažnai siejama su industrine estetika ir tvirtovės įvaizdžiu?

6. Jablkowskių prekybos namai

Kokie architektūros elementai rodo, kad Jablkowskių prekybos namų pastatas buvo projektuotas modernizuoto klasicizmo stiliumi?

7. Taupomosios kasos pastatas

Kokį įspūdį lankytojams turėjo sukelti Taupomosios kasos pastato architektūra ir kokiomis priemonėmis tai buvo pasiekta?

8. Lenkijos krašto ūkio bankas

Kodėl Lenkijos krašto ūkio banko pastatas laikomas vienu ryškiausių funkcionalizmo pavyzdžių Vilniuje?

9. Karininkų gyvenamasis namas

Kokią žinią turėjo perduoti pastato frontonuose vaizduojami bareljefai?

10. Bendrovės „M. Deul“ mažas daugiabutis nuomojamas namas

Kuo šis daugiabutis išsiskyrė iš kitų tarpukario modernizmo gyvenamųjų namų Vilniuje?

11. Socialinio draudimo bendrovės pastatas su daugiabučiu nuomojamu namu

Kodėl šio pastato architektūra buvo laikoma naujoviška ir išsiskiriančia Gedimino prospekto aplinkoje?

12. Prekybos ir amatų rūmai

Koks buvo pagrindinis Prekybos ir amatų rūmų tikslas tarpukario Vilniuje?

13. Davido Strugaczo daugiabutis nuomojamas namas

Kokios pastato savybės leidžia jį laikyti išskirtiniu Vilniaus tarpukario modernizmo architektūros pavyzdžiu?

KLAUSIMYNO ATSAKYMAI

1. Witoldo Žemojtelio gyvenamasis namas

Asimetriją ir modernų vaizdą kūrė vertikaliai išryškintas jėjimas, viename aukšte suplanuoti butai ir skirtingų tūrių kompozicija.

2. Stepono Batoro universiteto bendrabutis

Tarpukario modernizmo bruožai: horizontalus langų ritmas, lenkti metaliniai balkonai, suapvalintas rizalitas ir plytelių dekoras fasade.

3. Gyvenamasis namas (I. Smorgonskio projektas)

Tarpukario modernizmą atspindi kampiniai langai, suapvalintos formos, asimetriška kompozicija ir dinamiškas pastato tūris.

4. Antonio Kiakszto miesto vila

Išskirtiniausias akcentas yra į priekį ištraukta pastato dalis su suapvalintu kampu.

5. Lombardas

Industriinę estetiką ir tvirtovės įvaizdį kūrė lakoniška architektūra bei ritmingai išdėstyti kvadratiniai langai.

6. Jablkowskių prekybos namai

Modernizuoto klasicizmo bruožai yra vertikalūs piliastrai, dekoratyvinė niša virš jėjimo, kaukės arkų spynose ir simetriška kompozicija.

7. Taupomosios kasos pastatas

Pastatas turėjo sukelti patikimumo, stabilumo ir solidumo įspūdį. Tai buvo pasiekta naudojant simetriją, monumentalumą, granito ir smiltainio apdailą.

8. Lenkijos krašto ūkio bankas

Jis laikomas ryškiu funkcionalizmo pavyzdžiu dėl modernios gelžbetoninės konstrukcijos, minimalios puošybos ir funkcionalių architektūrinių sprendimų.

9. Karininkų gyvenamasis namas

Bareljefai simbolizavo kariuomenės galią, prestižą ir pergales.

10. Bendrovės „M. Deul“ mažas daugiabutis nuomojamas namas

Jis išsiskyrė tuo, kad pagrindinis jėjimas buvo įrengtas iš kiemo pusės, o fasade buvo daug tarptautiniam stiliui būdingų detalių.

11. Socialinio draudimo bendrovės pastatas su daugiabučiu nuomjamu namu

Pastatas buvo laikomas naujovišku dėl modernistinių formų, minimalios puošybos, natūralių medžiagų naudojimo ir laivų primenančio okeaninio stiliaus elementų.

12. Prekybos ir amatų rūmai

Pagrindinis jų tikslas buvo skatinti vietos gamybą ir prekybą bei organizuoti produkcijos pardavimą ir eksportą.

13. Davido Strugaczo daugiabutis nuomojamas namas

Jį išskyrė konstruktyvios geometrinės formos, geros proporcijos, įdomi fasado apdaila, du atskiri įėjimai ir išlikusios autentiškos interjero detalės.

REFLEKSIJOS LAPAS

Vardas, pavardė: _____

1. Kokį įdomiausią pastatą šiandien pamačiau ir kodėl?

2. Kokią naują architektūros detalę išmokau atpažinti?

3. Kuo tarpukario architektūra skiriasi nuo šiuolaikinės?

4. Kokias idėjas iš tarpukario architektūros būtų verta taikyti šiandien?

5. Ką naujo sužinojau apie Vilniaus miestą?

TARPUKARIO MODERNIZMAS

Ekskursijos objektų aprašymas

Witoldo Žemojtelio gyvenamasis namas

Pastatą 1938 m. suprojektavo lenkų architektas Antonis Forkiewiczzius. Vilniuje tarpukariu dauguma tokio tipo gyvenamųjų namų buvo skirti gyventi dviem ar trimis šeimoms. Juose atsisakyta butų per du aukštus, todėl viename aukšte būdavo vienas butas su pagalbinėmis patalpomis. Toks suplanavimas keitė tūrinę kompoziciją, pastatui charakterio suteikdavo asimetrija, vertikalus jėjimas ir kitos detalės. Tarpukariu statyboje pradėjus plačiau naudoti stiklą, metalą ir cementą, tokio tipo namai vilniečiams tapo prieinamesni. Panašių moderniosios architektūros pavyzdžių galima pamatyti Pamėnkalnyje, M. K. Čiurlionio g., Žvėryne ir Antakalnyje.

Stepono Batoro universiteto bendrabutis

Tarpukariu trūko gyvenamųjų ir laisvalaikio patalpų Stepono Batoro universiteto studentams, todėl buvo inicijuotos naujo bendrabučio statybos dabartinėje Tauro gatvėje. Projektas rengtas atsižvelgus į studentų pastabas ir pageidavimus, todėl čia buvo įrengta skalbykla, virtuvė, valgykla, gimnastikos salė, mokytiš skirtos erdvės. Pastatą suprojektavo architektas Aleksanderis Kodelskis. Dešinysis korpusas nuo gatvės pusės pastatytas 1932 m., o kairysis su charakteringu rizalitu baigtas statyti 1936 m. Apėjus pastatą ir pažvelgus į jį iš kiemo pusės, galima pastebėti ribą tarp korpusų. Pirminis bendrabučio projektas buvo gerokai didesnis, planuoti rytinis ir vakarinis sparnai su kiemu viduje. Bendrabučio architektūroje galima pastebėti tarpukario modernizmui būdingų bruožų: horizontalų langų ritmą, lenktus metalinius balkonus ir suapvalintą masyvų rizalitą. Fasadas gausiai dekoruotas plytelėmis – jos sąlyginai plokščiam fasadui suteikia išskirtinumo ir charakterio. Antrojo pasaulinio karo metu čia buvo vokiečių karininkų viešbutis, o sovietmečiu vėl gyveno studentai. Šiuo metu dalis pastatų iki šiol priklauso Vilniaus universitetui, kita dalis privatizuota.

Gyvenamasis namas

Namą 1938 m. suprojektavo žydų kilmės architektas Izakas Smorgonskis. Pastatas pasižymi aiškia asimetrija ir dinamiškumu. Fasado kompozicijoje galima pastebėti, kaip keli skirtingi pastato tūriai susilieja į harmoningą visumą. Priėjus arčiau vertikalios laiptinės

dėmesį atkreipia keraminių plytelių dekoras cokoliniame aukšte. Šiame pastate matyti tarpukario modernizmo bruožai: kampiniai langai ir suapvalintos namo formos. Visas namas atvertas tvora su akmeniniu įtvirtinimu. Panašaus stiliaus akmenų galima pastebėti ir kituose Vilniaus tarpukario pastatuose. Pats I. Smorgonskis baigė mokslus Sankt Peterburge ir buvo žinomas Vilniaus architektas. Dažniausiai projektuodavo gyvenamuosius namus, turėjo porą projektų su Janu Borowskiu.

Antonio Kiakszto miesto vila

Šią dviaukštę vilą 1938 m. suprojektavo du žymūs Vilniaus architektai: Janas Borowskis ir Izakas Smorgonskis. Šalia architektų duetas suprojektavo ir racionalių formų gyvenamąjį namą (Pamėnkalnio g. 32). Rašytiniuose šaltiniuose ši vieta minima jau 1936 m., kai advokatė Stanisława Kiaksztowa pateikė prašymą norėdama nusipirkti žemės sklypą tuo metu Uosto g. 22. Baigus namo statybas neišvengta nemalonumų – pradėjo slinkti kalno šlaitas. Šlaitas sutvirtintas masyviu akmens mūru, o mūriniai laiptai pastatyti tik gerokai po karo. Pamėnkalnio g. 34 stovintis namas – vertingas tarpukario Vilniaus modernistinės architektūros pavyzdys. Formos lakoniškos ir geometriškai nesudėtingos, suskaidytos į kelis tūrius. Išskirtiniausias pastato akcentas – į priekį ištraukta namo dalis suapvalintu kampu. Šalia jos įkomponuotas erdvus prieangis su terasa, kurios gilumoje yra įėjimas. Viduje yra išlikusių autentiškų detalių: mediniai suapvalinti laiptai, ąžuolinės parketlentės iš Lvivo įmonės „Parkiet“, keli lubų šviestuvai ir koklinė krosnis. Nuo 1938 m. šiame name gyveno karo ligoninės komendantas Antonis Kiakszto su šeima. Po Antrojo pasaulinio karo jis repatriavo į Lenkiją, o namas perduotas rašytojui Antanui Venclovai ir kitiems gyventojams. Nuo 1973 m. čia įkurtas muziejus, kuris veikia iki šiol.

Lombardas

Vienas įdomesnių tarpukario Vilniaus modernizmo architektūros pastatų – lombardas. Anksčiau ši įstaiga buvo įsikūrusi Trakų gatvėje, tačiau 1934 m. savivaldybei teisme pralaimėjus Pranciškonų ordinui, teko išsikelti, tad buvo nuspręsta pastatyti naują pastatą. Konkursas paskelbtas 1937 m., jį laimėjo Tadeuszo Brzosos ir Jano Krugo iš Lvivo projektas, tačiau nėra žinoma, ar pagal jį buvo pastatytas lombardas. Pirminiai darbai prasidėjo 1938 m. ir truko porą metų, tik 1940 m. lombardas atidarė duris. Pastato architektūra pasižymi lakoniškumu ir industrine estetika, ritmingas kvadratinių langų išdėstymas sukuria tvirtovės įvaizdį. Pagal pirminius planus pastatą sudarė du korpusai po keturis aukštus. Pirmame korpuse iš dabartinės A. Smetonos g. pusės buvo įsikūrusios administracinės patalpos, operacijų ir aukcionų salė. Galinėje sklypo dalyje, antrajame

pastato korpuse, buvo sandėliai, krovinių liftai ir darbuotojų patalpos. Pastate taip pat buvo įrengta oro antskrydžių slėptuvė ir išdinė vertingiesiems užstatui saugoti.

Jablkowskių prekybos namai

XX a. pr. Vilniuje pradėti statyti modernūs prekybos namai pagal brolių Zadawskių užsakymą. Pastatas pradėtas statyti 1914 m. pagal Kazimiero Krzyzanowskio projektą, o užbaigtas jau po karo 1923 m. pagal žinomų Varšuvos architektų Karolio Jankowskio ir Franciszeko Lilpopo sumanymą. Tuomet čia įsikūrė brolių Jablkowskių prekybos namai, kuriuose buvo galima įsigyti drabužių, stalo reikmenų ir kitų prabangos prekių. Pirmame aukšte pardavinėjo siuvimo reikmenis, šilką, vilną ir medvilnę, o antrame buvo galima įsigyti kilimų ir kilimėlių, lovatiesių ir net baldų. Trečiame aukšte buvo tekstilės sandėlis, o ketvirtame ir penktame aukštuose buvo įsikūrusi administracija. Po Pirmojo pasaulinio karo pastatas buvo prastos būklės, reikalavo remonto. Pagal architektų K. Jankowskio ir F. Lilpopo projektą pastatas įgavo modernizuoto klasicizmo formų. Jo vertikalumą pabrėžia piliastrai, o detalumo suteikia virš įėjimo esanti niša su dviem berniukais, kaukės arkų spynose ir kiti eksterjero elementai. Nuo 1923 m. pastato funkcija išliko ta pati – prekyba ir komercija. Įdomu tai, kad broliai Jablkowskiai pirmuosius prekybos namus pasistatė Varšuvoje, o tik po to Vilniuje.

Taupomosios kasos pastatas

Valstybės taupomosios kasos (lenk. *Powszechna kasa oszczednosc*) Vilniaus filialą suprojektavo Varšuvos architektai Juliuszas Żórawskis ir Zbigniewas Puget, statyboms vadovavo minėtas Janas Borowskis. Granito ir smiltainio plokštės atrodo reprezentatyviai, o simetrija ir aluzijos į klasicizmą pabrėžia monumentalumą. Ramių lakoniškų formų pastatas čia viešintiems lankytojams turėjo suteikti ramybės, patikimumo ir solidumo. Operacijų salę puošė dailininko Ludomiro Leńdzińskio sieninė tapyba „Darbas ir taupumas, vedantys į sėkmę“, jos fragmentas išlikęs iki šių dienų. Architektai šalia rūmų kairėje suprojektavo ir gyvenamąjį namą, jame veikė Gustawo Adolfo Gebethnerio ir Augusto Roberto Wolffo knygynas. 1937 m. taupomosios kasos rūmai buvo moderniausias pastatas Vilniuje, jis paskatino panašių projektų plėtrą, buvo atsisakoma klasicinių architektūros formų.

Lenkijos krašto ūkio bankas

Lenkijos krašto ūkio banko (lenk. *Bank Gospodarstwa Krajowego*) filialą Vilniuje suprojektavo Varšuvos architektai Jerzy'is Pańkowski ir Stanisławas Gałęzowski, statyboms vadovavo Janas Borowski. Modernus gelžbetoninis pastatas buvo atitrauktas nuo gatvės, o fasadas padengtas gelsvo smiltainio plokštėmis. Tai vienas ryškiausių funkcionalizmo architektūros pavyzdžių Vilniuje. Pagrindinis fasado akcentas – virš pagrindinio įėjimo esanti ir per visą pastato aukštį kylanti išgaubta plokštuma, kurią puošia skulptoriaus Tadeuszo Godziszewskio horeljefas „Fortūna“. Skulptūrinis vaizdas iškilęs daugiau kaip per pusę savo tūrio, jame vaizduojama moteris su gerovės simboliu – gausybės ragu. Bankas garsėjo ištaiginga operacijų sale su dailininko Ludomiro Slendzińskiego sienine tapyba „Laikas“, kuri, deja, iki šių laikų neišliko. To laiko amžininkai kritikavo banko pastato projektą dėl minimalios puošybos ir monumentalumo trūkumo. Anot jų, projektui trūko meninės išraiškos, reprezentuojančios Vilniaus miesto ambicijas ir kūrybinę išraišką. Todėl nenuostabu, kad tarpukario Vilniuje dažnai diskutuota, kaip suderinti avangardinį modernizmą ir Vilniaus mokyklos klasikinės tradicijas.

Karininkų gyvenamasis namas

3-iajame deš. trūko butų kariškiams, todėl Juzefo Pilsudskio iniciatyva buvo įkurtas Kariuomenės apgyvendinimo fondas. Šio fondo tikslas – statyti tipinius daugiabučius daugiaaukščius namus karininkų šeimoms apgyvendinti. Keletas tokių namų buvo pastatyti Vilniuje, tačiau jų neužteko aukšto rango karininkams apgyvendinti. Statyboms pasirinkta vieta dabartinėje Vilniaus g., nugriautas stovėjęs maniežas ir 1932 m. pradėjo kilti modernizuoto neoklasicizmo stiliaus karininkų gyvenamasis pastatas. Fasade galima pastebėti šias klasicistines formas: vertikalius ritmingus piliastrus, horizontalų dantytą karnizą, trikampio formos frontonus su dekoru ir kitas detales. Pastato viršuje frontonuose pavaizduoti trys skulptoriaus Antonio Miszewskio *art deco* stiliaus bareljefai. Du bareljefai matomi nuo Vinco Kudirkos aikštės pusės, kairiajame pavaizduotas raitelis su ietimi ant pegaso, o dešiniajame – raitelis su žirgu įveikiantis drakoną. Trečiasis bareljefas matomas nuo Operos ir baletų teatro pusės, jame pavaizduotas raitelis su skydu. Visi šie bareljefai vaizduoja mitinius nugalėtojus, turėjusius simbolizuoti Antrosios Lenkijos Respublikos kariuomenės galią ir prestižą. Po Antrojo pasaulinio karo dabartinių Vilniaus g. ir Gedimino pr. kampe buvo nugriautas kazino pastatas. Jo vietoje 1950-aisiais pastatytas socialistinio realizmo stiliaus pastatas, kurio pirmame aukšte iki šių dienų veikia knygynas.

Bendrovės „M. Deul“ mažas daugiabutis nuomojamas namas

Proporcingų formų, ryškaus ir modernaus stiliaus daugiabutis buvo suprojektuotas architektų M. Cholemo ir S. Bukowskio dueto. Pastato tūris ir erdvinė kompozicija yra asimetriški, su netaisyklingos formos iškyša šone. Ant jos iš kiemo pusės įrengta terasa, turėjusi atverti tuo metu neužstatytą Neries upės peizažą. Fasade gausu tarptautiniam stiliui būdingų architektūros detalių: kampiniai langai, kampinis balkonas, lakoniški iškilūs langų apvadai. Šis namas išsiskiria iš kitų tarpukario modernizmo stiliaus daugiabučių gyvenamųjų namų, nes pagrindinis įėjimas į namą yra iš kiemo pusės. Čia buvo įrengti šeši butai, skirti bendrovės „M. Deul“ darbuotojams. Ši bendrovė Vilniuje įsikūrė 1897 m., prekiaavo bituminėmis anglimis, koku, portlandcemenčiu, anglių briketais, malkomis ir kalkėmis.

Socialinio draudimo bendrovės pastatas su daugiabučiu nuomojamu namu

Lenkijos socialinio draudimo bendrovė įkurta 1934 m., tuo metu jos filialai buvo steigiami Vilniuje, Varšuvoje ir kituose miestuose. Filialo projekto konkursą laimėjo jauni architektai iš Varšuvos – Stanisława Murczyńskiego ir Jerzy'is Sołtanas. Pastato dizainas, modernistinės formos ir estetika atnešė naujų vėjų į istorinę Gedimo pr. aplinką. Architektai atsisakė papildomos puošybos, bet pasirinko grynas medžiagas, suteikiančias pastatui charakterio. Cokoliniam aukštui pabrėžti naudotas netašytas granitas, o sienoms – margos gelsvo smiltainio plokštės. Pagrindinis kampinis korpusas paremtas kolonomis, kurios pastatui suteikia lengvumo, tarsi jis plauktų gatve. Okeaninis stilius buvo populiarus Lenkijoje, ypač Gdynėje, jo apraiškų galima pastebėti ir iš Jakšto g. pusės. Durys į šiuo metu čia veikiančią polikliniką primena įėjimą į kajutę, sukuriamas laivo įvaizdis. Abiejuose pastato korpusuose yra išlikusių autentiškų detalių: laiptų turėklai, kolonos, mozaikinės grindys, kitos detalės. Kiek vėliau šalia šio pastato 1939 m. dabartinėje Jakšto g. 2 buvo pastatytas asimetriškų ir konstruktyvių formų nuomojamas namas, skirtas administracijai. Pastate įrengtas garažas bendrovės greitosios medicinos pagalbos automobiliui ir vadovybės tarnybiniam automobiliui. Administracinis pastatas buvo atitvertas iki šių dienų išlikusia tvora su Socialinio draudimo bendrovės inicialais – US (lenk. *Ubezpieczalnia Społeczna*).

Prekybos ir amatų rūmai

Prekybos ir amatų rūmai Vilniuje įsteigti 1929 m., savo veikla aprėpiantys Vilniaus, Balstogės, Naugarduko ir Polesės provincijų teritoriją. Pagrindinės institucijos užduotys buvo skatinti vietos gamybą ir prekybą, organizuoti jos pardavimą ir eksportą. Konkursas naujiems rūmams statyti buvo paskelbtas 1931 m., jį iš 119 projektų laimėjo architektas

Zygmuntas Tarasinas. Projekto grafinį dizainą sukūrė vilnietis menininkas, tapytojas ir inžinierius architektas Stefanas Bohuzas-Siestrzeńcewiczius. Šie rūmai – gana ankstyvas modernėjančios tarpukario Vilniaus architektūros pavyzdys, juose dar žymi praeities stilių įtaka. Pagrindinis pastato akcentas – iš dviejų pusių atviras arkadinis jėjimas ir virš jo per du aukštus kylantys tolygiai išdėstyti langai. Projektas sulaukė nemažai kritikos dėl didelių kaštų ekonominės krizės metu. Rūmų valdyba dėl tos pat priežasties nusprendė, kad dalis patalpų bus išnuomos kitoms įstaigoms. Čia buvo įsikūręs savivaldybės taupomojo banko skyrius, vyko liaudies meno parodos ir kiti renginiai. Šiuo metu rūmų pastate veikia Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Davido Strugaczo daugiabutis nuomojamas namas

Konstruktyvių formų keturaukštis pastatas įterptas į perimetrinį gatvės užstatymą. Į priekį ištrauktos dvi skirtingo dydžio pirmo aukšto iškyšos, o joms akompanuoja masyvūs trečio ir ketvirto aukštų balkonai. Daugiabutį namą suprojektavo M. Cholemas pagal Davido Strugaczo užsakymą. Konstruktyvių, geometrinių formų fasadu, geromis proporcijomis, įdomia apdaila šis daugiabutis išsiskiria iš kitų to laikotarpio Vilniaus modernizmo architektūros pastatų. Namas turi dvi laiptines – iš gatvės ir iš kiemo. Kiemo pusės laiptinė buvo skirta tarnams, jų durys veda į butų virtuves. Kieme buvo pastatyti garažai. Viduje išlikusios autentiškos detalės: medinės durys, grindų plytelės, o muziejuose – baldai ir kiti interjero sprendimai. 1940 m. perkėlus Humanitarinį fakultetą iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto į Vilniaus universitetą, namas buvo priskirtas profesūrai. Šiame name gyveno architektas Vytautas Lansbergis-Žemkalnis, akademikas, rašytojai Vincas Krėvė-Mickevičius, Balys Sruoga, Vincas Mykolaitis-Putinas. Šiuo metu name įsteigti V. Krėvės bei V. Mykolaičio-Putino muziejai, juose yra autentiškų interjero detalių. Architektas M. Cholemas Vilniuje suprojektavo dar kelis daugiabučius: A. Stulginskio g. 3, Vytauto g. 24, Gedimino pr. 54.